ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

Місячний Економічний Моніторинг України

№235, серпень 2024 року

Резюме

- За оцінкою ІЕД темпи приросту реального ВВП прискорились до 4,4% дпр у липні з 3,1% дпр в червні через швидший за минулорічний збір врожаю.
- В липні проблеми з доступом до електроенергії були серед найбільших перешкод для діяльності бізнесу. Відключення тимчасово призупинили в кінці липні.
- Дещо зменшились перевезення вантажів Укрзалізницею в липні порівняно з червнем.
- Експорт у липні за даними митниці частково відновився після спаду у червні. Цьому сприяло порівняно швидке збирання урожаю ранніх зернових.
- Імпорт в липні зріс передусім через більший імпорт електроенергії, а також вищі обсяги ввезення продукції машинобудування, пов'язаної зі забезпеченням доступу до електроенергії.
- Потреба збільшили видатки держбюджету на оборону та безпеку спонукали уряд ініціювати зміни в податковому законодавстві.
- Надходження міжнародної допомоги в липні допомогли уряду фінансувати вищі видатки в липні.
- Україна оголосила про пропозицію обміну та запит на згоду щодо змін умов державних Єврооблігацій в обігу та гарантованих державою єврооблігацій Укравтодору.
- У липні, за розрахунками Держстату, інфляція сягнула 5,4% дпр (до попереднього року).
- Гривня в останні тижні призупинила своє поступове, але незмінне падіння до долара США та коливалась у проміжку 41,0-41,5 грн за долар.
- У липні НБУ одноголосно залишив облікову ставку на рівні 13% річних та вказав на низьку ймовірність подальшого зниження ставки цього року.

Автори: Олександра Бетлій, Ірина Коссе, Віталій Кравчук

ВВП та реальний сектор: Ранній врожай підтримав зростання

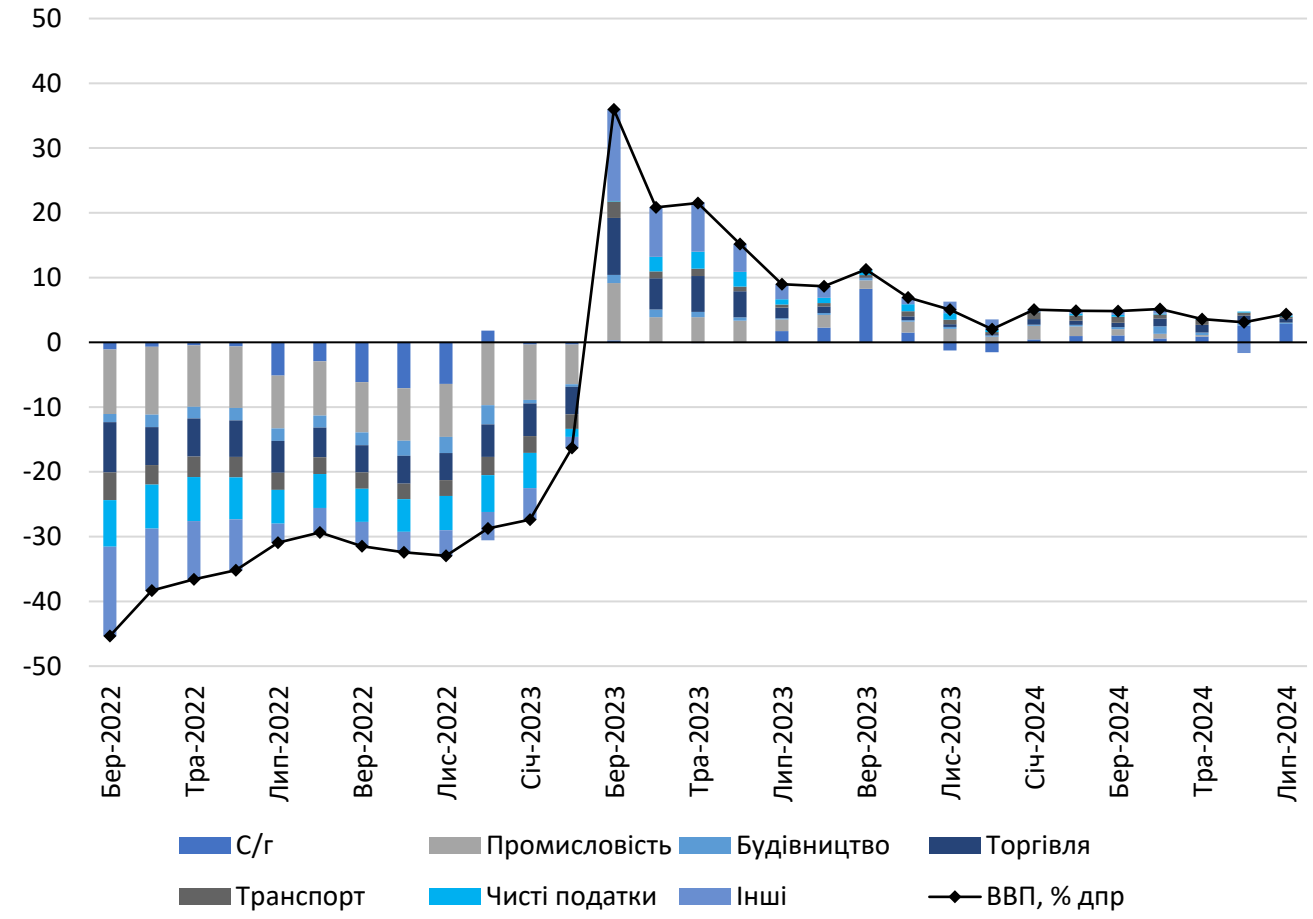
За оцінкою ІЕД темпи приросту реального ВВП у липні прискорились до 4,4% дпр з 3,1% дпр в червні через швидший за минулорічний збір врожаю. Оперативні дані Мінагрополітики свідчать про те, що стрімко зріс зібраний врожай зернових культур, але при цьому дещо скоротилась врожайність. Так, за оперативними даними Мінагро обсяги зібраного врожаю зернових були в півтора раза вищими за минулорічні, насамперед через швидке збирання пшениці. В цілому, за оцінкою реальна валова додана вартість (ВДВ) в сільському господарстві зросла на 27% дпр в липні. При цьому, сукупний врожай зернових, ймовірно, буде меншим цього року через нижчу врожайність.

У тваринництві темпи прирости реальної ВДВ за оцінкою були близькими до нуля, оскільки незначне скорочення поголів'я великої рогатої худоби та надоїв молока були компенсовані помірним зростанням в птахівництві та свинарстві.

За даними Держстату за перший квартал 2024 року роздрібний товарообіг підприємств зріс на майже 20% дпр, що вище, ніж ми оцінювали раніше. Тому ми перебалансували темпи приросту за секторами в першому кварталі та переглянули вгору оцінки зростання торгівлі у другому кварталі. За нашою оцінкою реальна ВДВ в торгівлі зросла на майже 7% дпр в липні, оскільки вищі показники роздрібної торгівлі дещо нівелюються повільним відновленням оптової торгівлі.

Реальна ВДВ в електроенергетиці за оцінкою скоротилась на майже 9% дпр через руйнування ТЕС, електромереж та планові ремонти блоків на АЕС. Планові відключення електроенергії збільшились у липні через спеку і підвищення попиту протягом місяця. В цілому, в липні для бізнесу найбільшою перешкодою для діяльності в липні були проблеми з доступом до електроенергії, про що свідчить опитування бізнесу, яке проводить ІЕД. Великий бізнес, як і раніше, долав перешкоди в доступі до електроенергії купуючи імпортну електроенергію. Все ж, за нашою оцінкою реальна ВДВ в переробній промисловості сповільнила зростання до 3,4% дпр. За нашою оцінкою сповільнилось зростання металургії в липні. Також менше, ніж на 1% зростала ВДВ в добувній промисловості.

Рисунок 1: Внески до реального ВВП, в.п.

Джерело: оцінка ІЕД

В липні дещо сповільнились темпи приросту перевезень Укрзалізницею. Водночас Український морський коридор продовжував відігравати важливу роль для експорту залізної руди та металургії. Дещо сповільнились темпи зростання в автомобільному транспорті. В цілому, за нашою оцінкою, реальна ВДВ в транспорті зросла на понад 8% дпр.

Енергетика: Ситуація з електроенергією поліпшилася

Електроенергія. Дефіцит електроенергії залежить від погоди та від темпів ремонту обладнання на АЕС. В кінці липня – на початку серпня скасували відключення електроенергії через вихід з ремонту двох блоків АЕС та падіння температури, і поки не відновлювали окрім кількох годин 8 серпня. Втім, «Енергоатом» цього року планує здійснити ремонти ще двох енергоблоків.

За рішенням уряду для споживачів, що використовують не менше 80% електроенергії власного виробництва, не діятимуть графіки вимкнень. Раніше подібне рішення було прийнято щодо імпорту. Таким чином держава стимулює енергетичну автономію бізнесу. Приклади вже є – у середині липня два київських ТРЦ, Gulliver і Respublika, почали виробляти електроенергію.

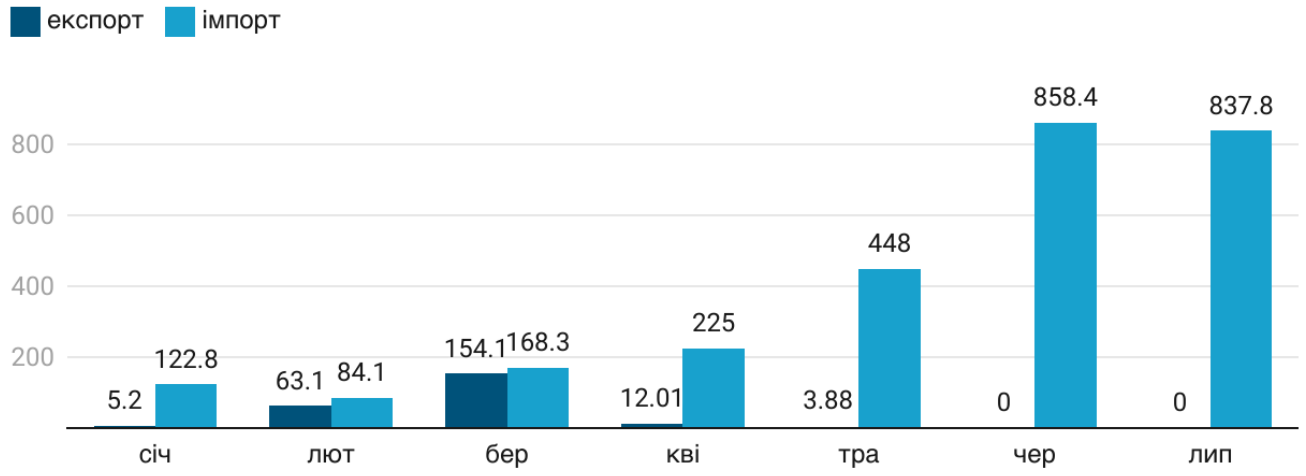
За оцінками ExPro Consulting, виробництво електроенергії у I півріччі 2024 року скоротилось на 1,1% дпр до 52 млн МВт-год. Найбільше скоротилось виробництво електроенергії на ТЕС та ГЕС, що є наслідком ударів Росії по енергетичній інфраструктурі у березні 2024 року. Споживання електроенергії за цей період зросло на 3% дпр до 54 млн МВт-год.

У липні Україна скоротила імпорт електроенергії на 2% у порівнянні з червнем до 838 тис. МВт-год, експорт електроенергії був відсутній. Найбільшу частку у структурі імпорту і надалі займає Угорщина – 45%, на другому місці – Польща (19%), на третьому – Румунія (18%), решта – Словаччина та Молдова.

Компанія «Укренерго» оголосила перші довгострокові аукціони закупівлі допоміжних послуг для балансування енергосистеми - 15 та 22 серпня для заохочення інвестицій у нові потужності. Договори з переможцями аукціонів, що гарантують потік коштів після будівництваа балансуючих потужностей, будуть укладені на п’ять років з відтермінуванням надання послуги до одного року. Всього «Укренерго» розраховує на 1099 МВт додаткових потужностей.

«Енергоатом» планує завершити 2024 рік з прибутком. Покращення фінансових результатів компанія очікує після того, як у червні уряд підвищив тарифи на електрику для населення на 64%. Перший квартал 2024 року компанія завершила зі збитком 5,5 млрд грн.

Рисунок 2: Експорт та імпорт електроенергії у 2024 році, тис. МВт-год

Джерело: DixiGroup

Газ. За сім місяців 2024 року підприємства «Групи Нафтогаз» видобули 8,6 млрд м^3 газу, зростання на 7% дпр. За даними ExPro Consulting у I півріччі 2024 року споживання природного газу знизилося на 1,1% дпр до 11,5 млрд м^3. Найбільшу частку займає населення - 35%. Валовий видобуток за цей період становив 9,4 млрд м^3.

Транспорт: через стабільну роботу Українського морського коридору падає вантажообіг в дунайських портах

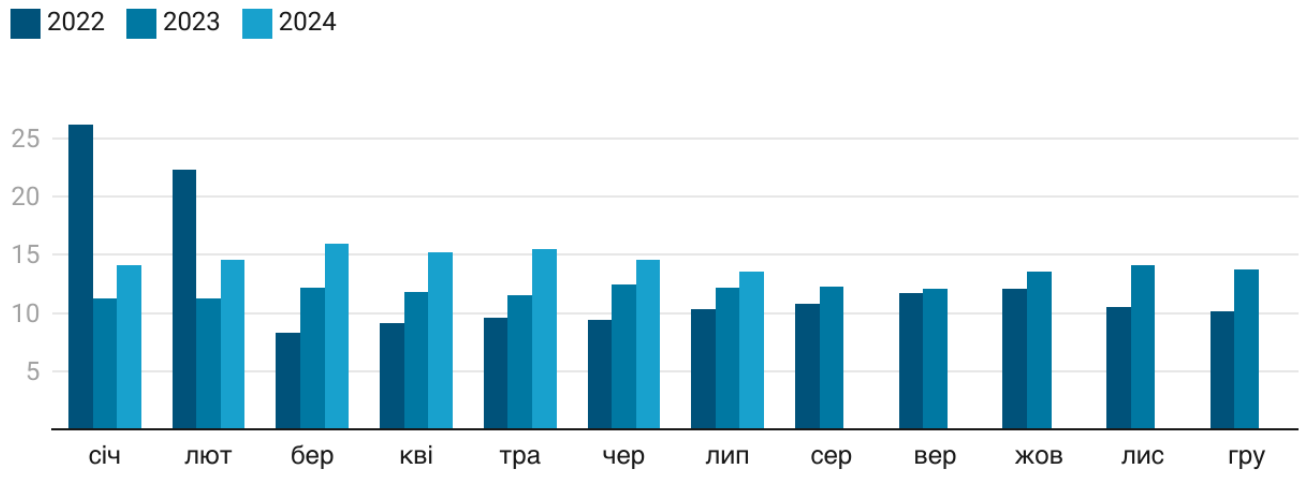
Морський транспорт. За 11 місяців роботи Українського морського коридору (із серпня 2023 року) транспортовано 60 млн т вантажів, з них зернових 40,6 млн т. Всього в липні морським транспортом, за даними Державної митної служби, було експортовано 6,3 млн т, як і в червні.

Українське Дунайське пароплавство (УДП) повідомило, що вимушене вживати антикризових заходів для збереження експортного напрямку через переорієнтацію аграрних вантажів на порти Одеси. УДП змушене скорочувати витрати: зупиняти деякі інвестиційні проєкти, скорочувати штат. Також планується списання та продаж на металобрухт суден, які роками перебували у відстої. У липні в УДП звільнили 276 працівників.

Залізничний транспорт. «Укрзалізниця» перевезла в липні 13,6 млн т вантажів, що на 7% менше, ніж в червні, та на 12% більше, ніж в липні 2023 року. Обсяги перевезень вантажів залізницею скорочуються другий місяць поспіль. Найбільше було перевезено руди (3,6 млн т), будівельних матеріалів (2,7 млн т) та зернових вантажів (2,5 млн т).

За перше півріччя 2024 року АТ "Укрзалізниця" отримало прибуток у розмірі 3,1 млрд грн. Загальний дохід від вантажних перевезень збільшився на 6,5 млрд грн дпр, до 43 млрд грн. Водночас прибуток впав на 1,7 млрд грн до 3,1 млрд грн через зростання операційних витрат.

Рисунок 3: Перевезення вантажів залізницею, млн т

Джерело: «Укрзалізниця»

Автомобільний транспорт. Уряд дозволив іноземним компаніям на час воєнного стану отримувати дозволи на будівельну діяльність. Ухвалення цього рішення дозволить, серед іншого, представництвам польських компаній в Україні облаштовувати пункти пропуску на українсько-польському кордоні.

Польща розпочала 5 серпня ремонт дорожнього покриття прикордонного переходу в Дорогуську (з українського боку – КПП "Ягодин"), через що очікуються значні труднощі в русі та довший час очікування на в'їзд до Польщі. Очікувана дата завершення реконструкції – 14 листопада цього року.

Україна та Чехія спростили відкриття міжнародних автобусних маршрутів між країнами. Було скасовано вимогу про паритетного партнера з суміжної країни, а термін погодження маршрутів скорочено до чотирьох місяців. Це поліпшить транспортну доступність і збільшить пасажирські перевезення. Окрім цього, Україна та Чехія верифікували мережу автобусних маршрутів між країнами. Чехія стала першою державою, з якою Україна забезпечила повну відповідність регулярних автобусних маршрутів.

Зовнішня торгівля: Експорт та імпорт зросли у липні

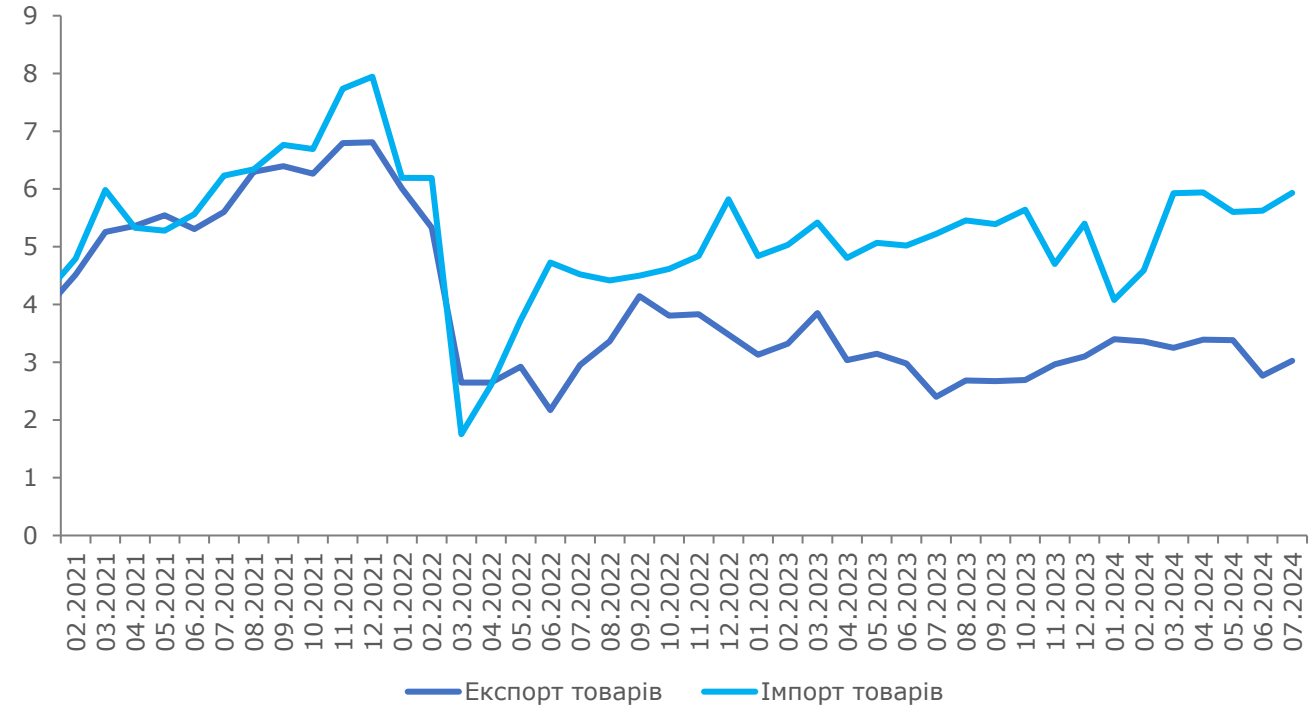
Експорт у липні за даними митниці частково відновився після спаду у червні. Цьому сприяло порівняно швидке збирання урожаю ранніх зернових. Подальший спад експорту кукурудзи,

запаси якої вичерпуються, більш ніж компенсувало зростання експорту пшениці та відновлення експорту ячменю та ріпаку, ймовірно, вже нового урожаю. Загалом експорт агропродукції зріс до 1,76 млрд дол. США порівняно з 1,60 млрд у червні, але залишився суттєво нижчим, ніж 2,16 млрд дол. в середньому у січні-травні. У доларовому виразі експорт олії та пшениці впав більш як на третину порівняно з травнем, а експорт кукурудзи на 17%. Відновленню експорту у доларовому виразі також сприяло поступове зростання задекларованих експортних цін на пшеницю, соняшникову олію, ячмінь та ріпак.

Експорт продукції металургії сягнув 397 млн дол у липні, найвищого рівня з початку року, порівняно з 355 млн дол у червні. Зокрема збільшився експорт напівфабрикатів зі сталі. Фізичні обсяги експорту руди продовжували падати, але задекларована ціна при цьому зростала. Це може відображати експорт із меншим обсягом угод але за цінами ближчими до світових. Експорт інших видів продукції дещо зріс, хоча дефіцит електроенергії був більшим у липні.

Імпорт у липні збільшився до 5,93 млрд дол. за даними митниці порівняно з 5,63 млрд дол. у червні. На фоні зростання попиту на електроенергію через високу температуру та розширення масштабу відключень електроенергії у липні, різко зріс імпорт електроенергії (у доларовому виразі через її подорожчання у ЄС), газу та продукції машинобудування, пов'язаної зі забезпеченням безперебійного доступу до електроенергії (акумулятори, генератори, сонячні панелі, трансформатори). Загальні обсяги імпорту за цими позиціями у липні сягнули 400 млн дол, з яких 217 млн дол. припадали на обладнання. Для порівняння у червні цей показник становив 273 млн дол., а в середньому за перший квартал 162 млн дол. Також зріс імпорт ліків і добрив, а імпорт за оборонними закупівлі залишався високим на рівні 638 млн дол., хоч і нижчим, ніж у червні

Рисунок 4: Торгівля товарами України, 2021-2024, млрд дол. США

Джерело: Державна митна служба України

Фіскальна політика: Потреба збільшити видатки на оборону призводить до ініціатив з підвищити податки

Зміни: Військова допомога від міжнародних партнерів на початку року була відчутно нижчою за очікувану, що спонукало уряд наближувати видатки на купівлю воєнної техніки та оснащення з другої половини року на перші місяці. Так, припущення, на якому ґрунтувались показники Державного бюджету, а також програма МВФ щодо зменшення інтенсивності бойових дій вже в середині 2024 року, виявились помилковими. Це стало ще однією підставою для потреби збільшити оборонні видатки бюджету у другій половині у 2024 року. Так, за шість місяців 2024 року видатки на оборону становили 65% річного плану.

Саме тому уряд подав до парламенту законопроєкт про зміни до державного бюджету на 2024 рік, в якому передбачено збільшення видатків на 435 млрд, причому видатки на оборону та безпеку зростуть на 495 млрд грн, тоді як інші видатки знизять на 66 млрд грн. Скорочення видатків стосується зокрема менших видатків на обслуговування державного боргу передусім завдяки реструктуризації боргу (див. нижче).

Додаткові видатки планують профінансувати за рахунок збільшення планових доходів на 215 млрд грн та більших внутрішніх запозичень на 220 млрд грн. При цьому більші доходи – це результат врахування вже наявного перевиконання окремих джерел доходів: йдеться передусім про 40 млрд грн вищих доходів від ПнПП через доходи від підвищеної ставки податку для банків (50% з прибутків 2023 року та 25% з прибутків 2024 року) та 21 млрд грн від більшого трансферту прибутку НБУ. 140 млрд грн додаткових доходів мають забезпечити зміни до Податкового кодексу, які ще потрібно буде парламенту ухвалити (див. нижче). При цьому, додаткові надходження від розміщення ОВДП на 220 млрд грн означають, що Мінфіну треба буде відчутно наростити запозичення, що складно зробити без підвищення ставки або змін політики НБУ.

Податкові зміни. Для фінансування додаткових видатків на оборону та безпеку (міжнародну фінансову допомогу на ці видатки не можна витрачати) уряд подав до парламенту законопроєкт про зміни до Податкового кодексу. Ці зміни, як очікує уряд, зможуть забезпечити додаткові доходи до держбюджету у сумі 140 млрд грн в останні чотири місяці 2024 року та 340 млрд грн у 2025 році. Нагадаємо, що в ухваленій Бюджетній декларації на 2025-2027 роки в показниках доходу було прописано «додатковий пакет заходів», який як раз мав би забезпечити 340 млрд грн щороку.

Серед основних змін в ставках податків передбачено підвищення ставки військового збору з найманих працівників з 1,5% до 5%, що викликало критику бізнесу та ряду експертів через можливу подальшуу тінізацію заробітних плат. Також планується запровадити військовий збір для підприємців, які працюють на спрощеній системі оподаткування: 1,5% для третьої групи та 5% від мінімальної заробітнлї плати для інших груп – що виглядає як обґрунтований крок. Нарешті пропонувалось запровадити військовий збір для юридичних осіб на рівні 1% від валових доходів. Це фактично був би податок з обороту, який є шкідливим для економіки. Тому через широку критику уряд та парламент розглядають заміну цього податку підвищенням ставки ПДВ (сьогодні звичайна ставка ПДВ становить 20%, тоді як в Польщі 23%, а в деяких інших країнах ЄС 25%). Військовий збір також планують запровадити з першої реєстрації автомобілів, продажу нерухомого майна, продажу юридичними особами ювелірних виробів, що є доцільним кроком.

Взявши за приклад ряд країн, які вже запроводили такий податок як наприклад Польща та Франція, уряд України ініціював запровадження акцизу на напої, які містять цукор. Однак під питанням залишається виклик швидкого впровадження його його адміністрування. Ще одна зміна, яка може створити проблеми через велике навантаження на митні органи є запропоноване зниження митної вартості товарів, які пересилають з-за кордону та не є предметом оподаткування ПДВ та митом, з 150 євро до 45 євро.

Реструктуризація: Після тривалих переговорів з кредиторами Україна оголосила про пропозицію обміну та запит на згоду щодо змін умов державних Єврооблігацій в обігу (19 млрд дол. США) та гарантованих державою єврооблігацій Укравтодору (0,7 млрд дол.). Принципові параметри такого обміну було визначено 22 липня в результаті домовленостей з Комітетом власників Єврооблігацій. Власники облігацій мають подати заявки про обмін до 28 серпня 2024 року.

Відповідно до домовленостей наявні Єврооблігації буде замінено на нові папери зі зниженням номінальної вартості на 37% з можливістю відновити 12% вартості у 2028 році, якщо ВВП буде вищим за поточний прогноз МВФ.

Замість наявних паперів будуть випущені нові Єврооблігації: чотири серії Облігацій А з погашенням у 2029, 2034, 2035 і 2036 роках та чотири серії Облігацій В з погашенням у 2030, 2034, 2035 і 2036 роках. Купонні платежі Облігацій А будуть поступово зростати: 1,75% у 2024-2025 роках, 4,5% у 2026 році тапершому півріччі 2027 року, 6% у другому півріччі 2027 року та 2028-2033 роках, та 7,75% починаючи з 2034 року і надалі. Купонні платежі Облігацій В: відсутні до другої половини 2027 року, далі 3% з другого півріччя 2027 року до 2033 року, і підвищення до 7,75% з 2034 року і надалі.

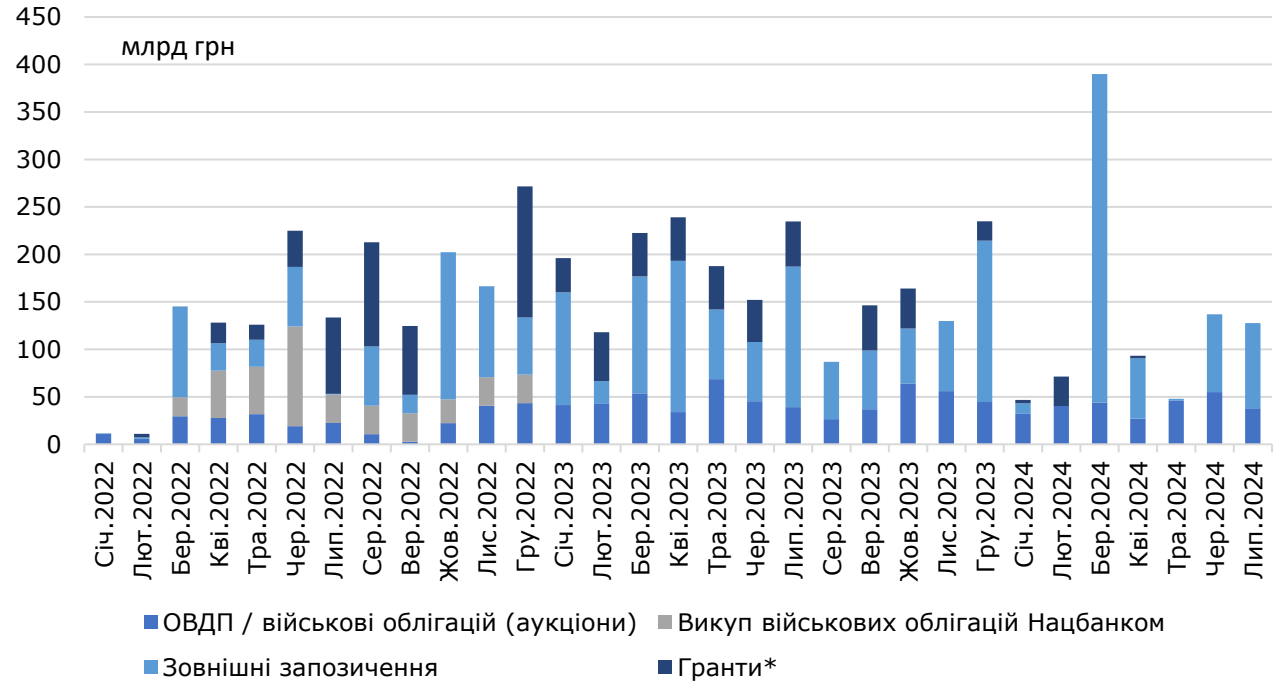
Тому, успішна реструктуризація дозволить Україні зменшити державний борг на 8,67 млрд дол. США та заощадити на боргових виплатах 22,75 млрд дол. США до 2033 року. Для завершення реструктуризації треба згоду 2/3 власників паперів.

Виконання бюджету: За оперативними даними Мінфіну доходи державного бюджету 2024 року становили 169 млрд грн у липні порівняно з 242 млрд грн у червні. При цьому доходи загального фонду держбюджету були 118 млрд грн у липні та 139 млрд грн у червні, оскільки в червні до бюджету надійшло 29 млрд дивідендів. Водночас нижчими були також і доходи спеціального фонду держбюджету велику частки яких з вересні 2022 року становить військова допомога, яка ставиться на баланси військових частин та інших оборонних установ.

Доходи також були нижчими за рівень липня 2023 року, коли до бюджету надійшли 48 млрд грн від грантів США у сумі еквівалентній. Разом з тим, валові доходи від внутрішнього та імпортного ПДВ зросли на понад 20% дпр. Однак вищими були і відшкодування ПДВ (на 35% дпр), яке віднімають від суми валових доходів

В цілому, доходи, які адмініструє Державна податкова служба (ДПС), було перевиконано на 6,7% від плану у липні. Разом з тим, Державна митна служба (ДМС) повідомляє, що знизився оподаткований імпорт, а тому фактичні надходження, які адмініструє ДМС були нижчими за план на 5,7%. Це, ймовірно, відображало більшу частку пільгового імпорту зокрема енергетичного обладнання.

Рисунок 5: Фінансування та гранти, які надійшли в державний бюджет, млрд грн

Примітка: * гранти є частиною доходів бюджету, які обліковуються за кодом 42000000 «Офіційні трансферти від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ».
Джерело: Мінфін, openbudget.gov.ua

В липні надійшов транш від МВФ у сумі 2,2 млрд дол. США, що разом з 1,9 млрд євро перехідного фінансування від ЄС в межах Ukraine Facility, що надійшли в кінці червня, дозволили уряду профінансувати рекордні суми видатків: 312 млрд грн, що було близьким до плану липня. Зокрема уряд зміг дещо наздогнати видатки, які були затримані в червні, коли фактичні видатки були на майже 13% нижчими за планові через затримку у зовнішньому фінансуванні, яке очікували раніше.

В серпні ліквідність уряду поліпшилась завдяки надходженню бюджетної підтримки від США у сумі 3,9 млрд дол. (з сукупної ухваленої допомоги у сумі 7,8 млрд дол.). Ці кошти уряд сподівався отримати раніше цього року. Також Україна вже отримала 4,2 млрд євро бюджетної підтримки від ЄС у межах Ukraine Facility завдяки успішному виконанню всіх індикаторів Плану України в другому кварталі 2024 року. При цьому, час надходження наступного траншу від США поки не відомий, тоді як кошти від ЄС мають надійшли не раніше листопада.

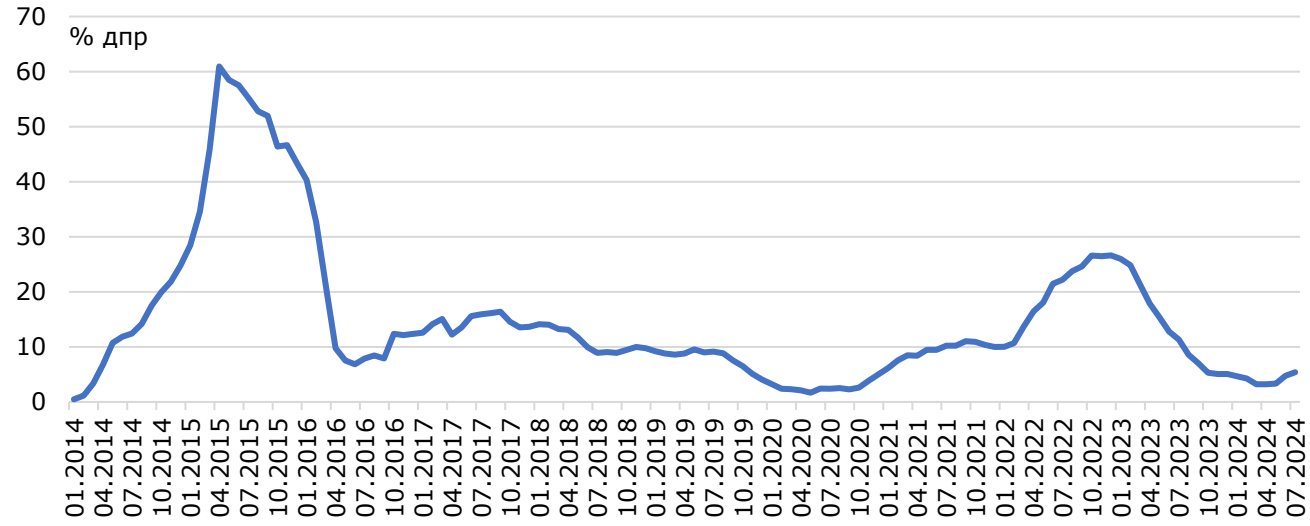
Також у вересні Україну очікує п'ятий перегляд Програми МВФ, який буде складним, хоча Україна вже виконала єдиний структурний маяк на цей перегляд: закон про перезавантаження Бюро економічної безпеки. Водночас МВФ буде змінювати макроекономічний прогноз, оскільки основне припущення про нижчу інтенсивність воєнних дій вже у середині 2024 року не реалізувалось. Це призведе до потреби передбачити вищі суми потреби у додаткового до коштів МВФ зовнішнього фінансуванні, тоді як поки що на 2025 рік відповідних сум бракує: з потреби у понад 32 млрд дол. США (оцінка ІЕД) підтверджено фінансування у сумі 12,5 млрд євро від ЄС та 1,8 млрд дол. США від США за умови вчасного виконання зобов'язань.

Інфляція: Споживча інфляція прискорилась до 5,4% дпр у липні

У липні, за розрахунками Держстату, інфляція сягнула 5,4% дпр (до попереднього року). Це відображало прискорення зростання цін на деякі товари, як-от хліб, бакалія, цукор, мобільний зв'язок. Тут, ймовірно, відчутну роль відіграло зростання витрат виробників та підприємств торгівлі внаслідок через кілька ключових чинників. Так, витрати на імпорт зросли через ослаблення гривні. Внаслідок дефіциту працівників за рядом спеціальностей зросла заробітна плата (середня заробітна плата зросла на 22,5% дпр у першому кварталі зокрема у торгівлі на 28% дпр). Також збільшились витрати на альтернативні джерела електроенергії, які значно дорожчі ніж мережева електроенергія.

У місячному виразі у липні ціни в середньому залишались незмінними незважаючи на сезонне зниження цін на овочі (на майже 20% дпм) та одяг (3,7% дпм), яке часто дозволяє зафіксувати зниження цін у липні та серпні. Як ми згадували вище, за останні місяці зросли витрати виробників. Втім вплив на споживчі ціни досі лишається доволі помірним.

Рисунок 6: Інфляція споживчих цін

Джерело: Держстат

Обмінний курс та монетарна політика: Гривня поки стабільна

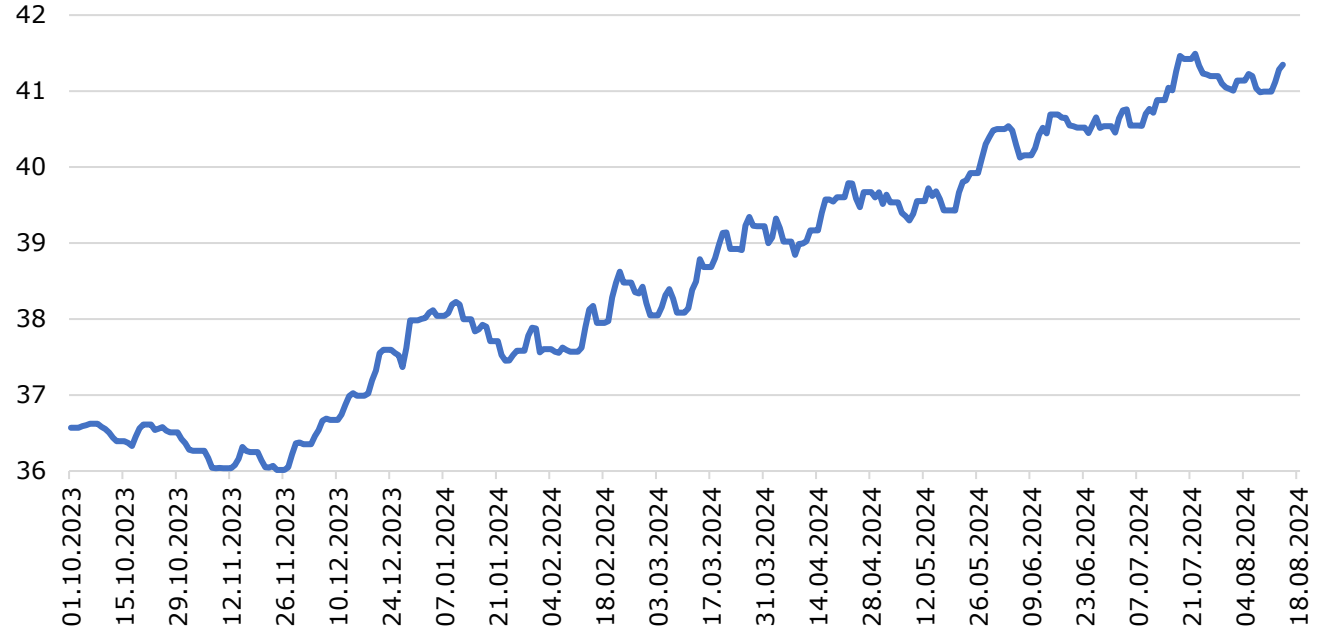
Обмінний курс. Гривня в останні тижні призупинила своє поступове, але незмінне падіння до долара США та коливалась у проміжку 41,0-41,5 грн за долар. Втім для утримання гривні на такому рівні витрати НБУ на підтримку курсу залишаються значними. За чотири робочих тижні, що закінчились 9 серпня, інтервенції НБУ склали понад 3 млрд дол. Це відбувалось на фоні високого попиту на готівкову валюту, який знову перевищив 1 млрд дол. у липні. Дефіцит міжнародної торгівлі залишався стабільно високим.

Міжнародні резерви НБУ вчергове знизились у липні до 37,2 млрд дол з 37,9 в кінці червня та 43,8 млрд дол. США. Залучення уряду (у липні насамперед від МВФ та валютних ОВДП) були меншими, ніж витрати на обслуговування боргу (офіційним кредиторам та за ОВДП) та витрати на інтервенції НБУ. За оцінкою НБУ резерви зараз покривають 4,8 місяців імпорту проти 5,8 місяців у березні.

Монетарна політика. У липні НБУ одноголосно залишив облікову ставку на рівні 13% річних та вказав на низьку ймовірність подальшого зниження ставки цього року. Це рішення було

очікуваним на фоні посилення інфляційного тиску. У оновленому макропрогнозі НБУ, як і раніше, очікує інфляцію понад 8% дпр у грудні. НБУ зберіг свою оцінку зростання ВВП у другому півріччі, але погіршив прогноз зростання на 2025 рік до 4,1% з 5,3% у квітні через припущення про довшу тривалість активних військових дій.

Рисунок 7: Офіційний курс гривні до долара США (грн за дол. США)

Примітка: Зауважимо, що значення обмінного курсу на рисунку починаються з 36 грн за дол. США
Джерело: НБУ

Контакти:

Інститут Економічних Досліджень
та Політичних Консультацій
вул. Рейтарська 8/5-А, 01030 Київ
Тел. (+38044) 278-6342
E-mail: institute@ier.kyiv.ua
http://www.ier.com.ua

Застереження

Ця публікація була підготовлена Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю Інституту економічних досліджень і політичних консультацій і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу. МЕМУ має виключно інформаційний характер. Судження, представлені у цій публікації, відображають нашу точку зору на момент опублікування та можуть бути змінені без попередження. Хоча ми доклали самих ґрунтовних зусиль для підготовки якомога точнішої публікації, ми не беремо на себе жодної відповідальності за можливі помилки. Інститут не несе зобов'язань за будь-які збитки чи інші проблеми, які виникли прямо чи опосередковано через використання будь-яких показників цієї публікації. В разі цитування обов'язковим є посилання на Інститут економічних досліджень та політичних консультацій.